

**ПОРА ОЛИШ КРИПТОАКТИВЛАР ОРҚАЛИ АМАЛГА ОШИРИЛГАНЛИГИНИ
ИСБОТЛАШ**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16860898>

Раджабов Улуғбек Абдурахмонович

*Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мустақил
изланувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада криптовалюталар ва рақамли активлар орқали амалга оширилган пора олиш жиноятларини аниқлаш ва исботлаш масалаларини ўрганилган. Блокчейн технологияси асосида ишловчи криптоактивлар орқали содир этилган коррупция ҳолатларини тергов қилиш методлари, рақамли далиллар йиғиш усуллари ва юридик исботлаш жараёнлари таҳлил қилинган. Мақолада криптотранзакцияларни кузатиш, махфийликни бузиш техникалари ва пора олиш фактларини далиллаш учун қўлланиладиган ҳуқуқий механизмлар баён этилган. Шунингдек, рақамли валюталар орқали пора беришнинг анъанавий усулларида фарқлари ва бундай жиноятларни олдини олиш чоралари муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: криптовалюта, блокчейн, пора олиш, рақамли далиллар, криптотранзакциялар, коррупция, жиноий тергов, ҳуқуқий исботлаш, рақамли криминалистика, криптоактивлар

Аннотация: В статье исследован вопросы выявления и доказательства фактов взятничества, совершенного посредством криптовалют и цифровых активов. Анализируются методы расследования коррупционных случаев, совершенных через криптоактивы на основе блокчейн-технологии, способы сбора цифровых доказательств и процессы юридического доказательства. В статье рассматриваются отслеживание криптотранзакций, техники деанонимизации и правовые механизмы, применяемые для доказательства фактов взятничества. Также обсуждаются отличия взятничества через цифровые валюты от традиционных способов и меры предотвращения подобных преступлений.

Ключевые слова: криптовалюта, блокчейн, взятничество, цифровые доказательства, криптотранзакции, коррупция, уголовное расследование, юридическое доказательство, цифровая криминалистика, криптоактивы

Abstract: This article examines the issues of detecting and proving bribery crimes committed through cryptocurrencies and digital assets. The study analyzes investigation methods for corruption cases perpetrated via blockchain-based crypto assets, digital evidence collection techniques, and legal proof processes. The paper explores

cryptocurrency transaction tracking, deanonymization techniques, and legal mechanisms employed to prove bribery facts. Additionally, the article discusses the differences between digital currency bribery and traditional methods, as well as preventive measures against such crimes.

Keywords: *cryptocurrency, blockchain, bribery, digital evidence, crypto transactions, corruption, criminal investigation, legal proof, digital forensics, crypto assets*

Пора олиш жиноятларига қарши курашиш барча давлатлар учун умумий характер касб этиб Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 8-Конгресси қарорида таъкидланганидек глобал муаммога айланиб улгурган. У турли шаклларда намоён бўлиб, давлат бошқарув органларининг барча тармоқларига сингиб боради ва энг хилма-хил ижтимоий муносабатларга таъсир қилади. Коррупция қонунлар ижросига катта тўсиқ бўлади ва давлатни ислоҳ қилишга йўл қўймайди. Ҳалқаро ва минтақавий доираларда коррупцияга қарши кураш билан боғлиқ халқаро шартномалар қабул қилинган, жумладан, БМТнинг “Трансмиллий уюшган жиноятчиликка ҳамда коррупцияга қарши кураш” Конвенцияси, Америка давлатлари ташкилотининг 1996 йил 29 мартдаги “Коррупцияга қарши курашиш бўйича Америка конвенцияси”, Европа иттифоқи Кенгашининг 1997 йил 21 ноябрдаги “Европа ҳамжамиятининг мансабдор шахсларига ёки Евро иттифоқига аъзо давлатларнинг мансабдор шахсларига дахл қилган коррупцияга қарши курашиш бўйича Конвенцияси”, Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотининг 1997 йил 21 ноябрдаги “Халқаро тижорат амалиётларида хорижий мансабдор шахсларга пора беришга қарши курашиш бўйича Конвенцияси”, Европа Кенгаши Вазирлар қўмитасининг 1999 йил 27 январдаги “Коррупция учун жиноий жавобгарлик тўғрисида”ги Конвенцияси, 2003 йил 12 июлдаги Африка Иттифоқининг “Коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши курашиш тўғрисида”ги Конвенцияси, МДҲнинг 2003 йил 15 ноябрдаги “Коррупцияга қарши сиёсатнинг қонунчилик асослари тўғрисида”ги модель қонун коррупцияни жамият ривожланишига қарши қаратилган иллат сифатида унинг қанчалик хатарли эканлигини кўрсатади.

Криптоактивлар томонидан пора олиш фактини исботлашда жиноят предмети сифатида рақамли активларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда тактик усуллар мажмуасидан фойдаланиш тавсия этилади.

Биринчи навбатда, икки йўналиш бўйича параллел исботлашни таъминлаш лозим: техник (криптоактивларни ўтказиш фактини тасдиқлаш) ва анъанавий (мансабдор шахснинг мақсади, мотиви, ҳаракатлари хусусиятини аниқлаш). Бунда далилларни тўплашни шундай бир-бирига мослаштириш муҳимки, бунда техник маълумотлар гувоҳларнинг кўрсатмалари ва бошқа анъанавий далиллар билан мустаҳкамлансин.

Жиноятнинг «рақамли вақт чизиғи»ни яратиш самарали тактик усул бўлиб, унда қўйидагилар криптоактивлар билан амаллар (ҳамёнлар яратиш, транзакциялар),

иштирокчилар коммуникациялари (ёзишмалар, қўнғироқлар), мансабдор шахснинг хизмат бўйича ҳаракатлари, маблағларни конвертация қилиш ва нақдлаштириш бўйича операциялар, бошқа муҳим воқеалар параллел равишда қайд этиб борилиши мақсадига мувофиқ.

Криптоактивлар билан пора олиш тўғрисидаги ишлар бўйича айбланувчини сўроқ қилиш исботлаш предметининг техник хусусияти билан боғлиқ муҳим ўзига хос хусусиятга эга. Сўроққа тайёргарлик кўришда терговчи фойдаланилган криптовалюталарнинг ишлаш тамойилларини, транзакцияларни амалга ошириш хусусиятларини ва криптоактивларни сақлаш усулларини синчковлик билан ўрганиши керак. Сўроқ тактикаси самарали бўлиши учун криптовалюта технологиялари соҳасидаги мутахассис билан олдиндан маслаҳатлашиш мақсадга мувофиқ.

Айбланувчини дастлабки сўроқ қилиш жараёнида унинг криптовалюталар соҳасидаги билим даражасини аниқлаш лозим. У криптоактивлардан қанча вақтдан бери фойдаланаётгани, қандай платформалар ва хизматлардан фойдаланаётгани, криптоҳамёнларга кириш калитларини қаерда сақлаётганини аниқлаш муҳим. Шу билан бирга, айбланувчи томонидан ишлатиладиган, унинг криптовалюта соҳасидаги ҳақиқий билим даражасини кўрсатиши мумкин бўлган техник атамаларни қайд этиш зарур. Сўроқ қилишда пора олиш механизмига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Крипто-активларни ўтказиш бўйича келишув қандай амалга оширилганлиги, коммуникациянинг қандай усулларида фойдаланилганлиги, криптовалюта турини танлаш ва унинг миқдорини аниқлаш қандай амалга оширилганлигини батафсил аниқлаш зарур. Транзакция изларини беркитиш учун оралиқ ҳамёнлар ёки хизматлардан фойдаланилганини аниқлаш муҳим.

Сўроқ қилишда далилларни маълум мантиқий кетма-кетликда тақдим этиш лозим. Дастлаб криптовалюта биржалари ва хизматларидан фойдаланиш тўғрисидаги маълумотларни намойиш этиш, сўнгра криптоактивлар ҳаракатини кўрсатувчи блокчейн таҳлил натижаларини ва охирида криптовалютани фиат пулларга конвертация қилиш далилларини тақдим этиш мақсадга мувофиқ.

Гумон қилинувчини (айбланувчини) сўроқ қилишда криминалистик тактиканинг кам аҳамиятли далиллардан кўпроқ аҳамиятли далилларга ўтиш (масалан, криптовалюта хизматларидан фойдаланиш тўғрисидаги умумий маълумотлардан муайян транзакцияларга қараб ўтиш), криптовалюта операцияларининг техник тафсилотлари ҳақида хабардорликни намойиш этиш, блокчейн таҳлили маълумотларини тақдим этишда кутилмаганлик эффектидан фойдаланиш, техник маълумотларни бошқа иштирокчиларнинг кўрсаткичлари билан таққослаш, ҳар бир криптовалюта транзакцияси ҳолатларини батафсил ёритиш каби усуллардан фойдаланиш тавсия этилади:

Гувоҳлар билан ишлашда эса криминалистик тактиканинг шахс кўрсатмаларида ишлатилган аниқ техник атамаларни қайд этиш, уларнинг криптовалюта операцияларидан хабардорлиги тафсилотларини аниқлаш, криптоактивлар ҳаракати

ҳақидаги билим манбаларини аниқлаш, уларнинг пора беришнинг техник томонидаги ролини ҳужжатлаштириш каби усулларидадан фойдаланиш муҳим.

Рақамли далилларни мустаҳкамлаш тактикаси очиқ манбалардан олинган маълумотларни дарҳол қайд этиш (блокчейн-эксплорерлар), криптовалюта биржаларидан тезкор маълумот олиш, электрон ёзишмаларнинг захира нусхаларини яратиш, браузер тарихи ва қидирув сўровларини ҳужжатлаштиришни ўз ичига олиши керак. Криптовалюта биржаларида ҳужжатларни олиб қўйишда сўралаётган маълумотлар рўйхати, шу жумладан криптовалюта фиат пулларга конвертация қилиш бўйича барча операциялар тўғрисидаги маълумотлар, фойдаланувчининг верификация маълумотлари ва аккаунтга кириш тарихи аниқ белгиланиши керак.

Ушбу тоифадаги ишлар бўйича юзлаштиришларни ўтказиш пора олишнинг техник жиҳатлари тўғрисидаги кўрсатмаларни қайд этиш нуқтаи назаридан пухта тайёргарликни талаб қилади. Кriptoактивлар ҳаракати схемалари, транзакциялар скриншотлари ва кўрсаткичлардаги қарама-қаршиликларни ҳал қилиш учун ишлатилиши мумкин бўлган бошқа материаллар олдиндан тайёрланиши керак.

Тинтув ўтказишда криптоҳамёнларга кириш калитлари мавжуд бўлган ахборот ташувчиларни излашга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Булар ҳам электрон ташувчилар (флеш-хотиралар, ташқи қаттиқ дисклар), ҳам seed-фразалар ёзилган қоғозли ташувчилар бўлиши мумкин. Тинтувга топилган қурилмаларнинг криптовалюта операцияларига алоқадорлигини тезда аниқлай оладиган мутахассисни жалб қилиш муҳим.

Ҳодиса жойини кўздан кечириш компьютер техникаси, мобил қурилмалар ва криптовалюта операцияларини амалга ошириш учун ишлатилиши мумкин бўлган бошқа буюмларнинг жойлашувини синчковлик билан қайд этишни ўз ичига олиши керак. Бунда криптовалюта манзиллари ёки суммалари тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган хомаки ёзувлар, қайдлар ва бошқа ҳужжатларга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Кўрсатувларни жойида текшириш крипто-ҳамёнга кириш калитларини узатиш механизмини тасдиқлаш ёки криптовалюта транзакцияларини амалга ошириш жараёнини намоён этиш учун талаб қилиниши мумкин. Бундай ҳолда, компьютер техникаси ва мобил қурилмалар билан барча ҳаракатларни видео қайд этишни таъминлаш керак.

Суд экспертизаларини тайинлашда уларни ўтказиш кетма-кетлигини тўғри белгилаш муҳим. Қоида тариқасида, дастлаб криптовалюта операцияларини амалга ошириш фактини аниқлаш учун компьютер-техник экспертизаси, сўнгра уларнинг қиймат ифодасини аниқлаш учун иқтисодий экспертиза ўтказилади. Зарур ҳолларда, ахборот технологиялари ва иқтисодиёти соҳасидаги мутахассислар иштирокида комплекс экспертиза тайинланиши мумкин.

Кriptoактивлар орқали пора олиш ҳолатларини тергов қилишда экспертиза текширувини тўғри ташкил этиш ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Жиноятнинг мураккаб

хусусияти бир неча турдаги экспертизалар тайинланишини талаб этади. Уларнинг асосийларига компьютер-техник ва иқтисодий экспертизалар киради.

Компьютер-техник экспертиза жиноят содир этишда фойдаланилган электрон қурилмаларни текшириш учун ўтказилади. Ушбу экспертиза доирасида ўчирилган маълумотларни, жумладан криптовалюта биржаларига ташрифлар тарихи, транзакциялар ва мессенжерлардаги ёзишмалар ҳақидаги маълумотларни тиклаш вазифалари ҳал этилади. Экспертга нафақат қурилмаларнинг ўзини, балки улардан фойдаланиш ҳолатлари, маълум пароллар ва ҳисоб қайдномалари ҳақида иложи борица тўлиқ маълумот бериш лозим. Саволларни шакллантиришда эксперт криптовалюта ҳамёнларини аниқлаш ва уларнинг муайян шахсларга тегишлилигини белгилашга алоҳида эътибор қаратиши керак.

Иқтисодий экспертиза пора сифатида берилган криптоактивларнинг қиймат эквивалентини аниқлашда муҳим роль ўйнайди. Иқтисодчи-эксперт криптовалюта курслари тўғрисидаги маълумотларни турли манбалардан, жумладан етакчи криптовалюта биржалари ва ихтисослаштирилган ахборот порталларидан олиши керак. Шу билан бирга, криптоактивларнинг қиймати турли платформаларда сезиларли даражада фарқ қилиши мумкинлигини ҳисобга олиш лозим, шунинг учун ўртача тортилган курсдан фойдаланиш тавсия этилади. Турли криптовалюта ҳамёнлари орқали маблағлар ҳаракати ва уларни фиат пулларга айлантиришни таҳлил қилиш муҳим жиҳат ҳисобланади.

Экспертнинг криптовалюта ҳамёнларининг муайян шахсларга тегишлилиги тўғрисидаги хулосаларини баҳолашда рақамли изларни, шу жумладан браузерлар, ҳамён дастурлари ва мессенжерлардаги ёзишмалар маълумотларини таҳлил қилишнинг тўлиқлигини текшириш лозим. Эксперт маълум бир криптовалюта манзилени гумон қилинувчи ёки айбланувчи билан боғлайдиган далиллар занжирини батафсил тасвирлаб бериши керак. Хулосани баҳолашда эксперт томонидан жиноят изларини яширишга уринишларни аниқлашда қўлланилган усуллар таҳлиliga алоҳида эътибор қаратиш лозим. Хулосада криптовалюта миксерлари, атомар своплар ёки транзакцияларни чалкаштиришнинг бошқа усулларида фойдаланиш имкониятларини ўрганиш тўғрисидаги маълумотлар бўлиши керак. Эксперт крипто-активлар ҳаракатининг ҳақиқий траекториясини тиклаш учун қўлланилган усулларни тавсифлаши шарт. Хулосанинг тўлиқлигини баҳолашда эксперт унга тақдим этилган барча материалларни ўрганиб чиққани ва қўйилган барча саволларга жавоб берганига ишонч ҳосил қилиш керак. Агар саволлар жавобсиз қолса ёки жавоблар етарлича асосланмаган бўлса, қўшимча ёки такрорий экспертиза тайинлаш зарурлиги кўриб чиқилиши керак. Турли эксперт хулосалари ўртасида қарама-қаршиликлар аниқланганда (масалан, компьютер-техник ва иқтисодий экспертизалар ўртасида) терговчи қарама-қаршиликлар сабабларини чуқур таҳлил қилиши ва зарур ҳолларда комплекс экспертиза тайинлаши лозим.

Крипто-активлар ҳаракати ва уларнинг қийматини баҳолаш бўйича хулосаларнинг ўзаро мувофиқлигига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Криптоактивлар билан пора олиш тўғрисидаги жиноят ишларини тергов қилишнинг якуний босқичи материалларнинг техник ўзига хослиги ва жиноят процесси иштирокчилари томонидан идрок этилиши мураккаблиги сабабли уларни тизимлаштириш ва расмийлаштиришга алоҳида эътибор қаратишни талаб қилади.

Жиноят иши материалларини тизимлаштириш далиллар базасининг аниқ тузилишини шакллантиришдан бошланади. Айбланувчининг мансаб мавқеини ва унинг ваколатларини тасдиқловчи материаллар, пора берувчи фойдасига ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) хусусияти тўғрисидаги ҳужжатлар, криптовалюта операциялари тўғрисидаги техник маълумотларни алоҳида жилдларга ажратиш тавсия этилади. Рақамли далилларни гуруҳлаштиришга алоҳида эътибор қаратиш лозим - улар жиний фаолиятнинг аниқ эпизодларига боғлиқ ҳолда хронологик тартибда тизимлаштирилиши керак. Ҳар бир жилдга ахборот ташувчиларнинг техник хусусиятларини кўрсатган ва уларнинг мазмунини қисқача тавсифлаган ҳолда батафсил рўйхат тузиш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу тоифадаги ишлар бўйича айблов хулосасини тузиш ўзига хос хусусиятга эга. Тавсиф қисмида пора олиш механизми, жумладан, криптовалюта ҳамёнларини яратиш ва улардан фойдаланишнинг техник жиҳатлари, иштирокчилар ўртасидаги алоқа усуллари, криптоактивларни конвертация қилиш ва нақдлаштириш усуллари батафсил очиб берилиши керак. Ҳар бир транзакцияни тавсифлашда унинг техник параметрлари кўрсатилиши керак: криптовалюта тури, жўнатувчи ва қабул қилувчи манзиллари, транзакция хеши, криптовалютадаги сумма ва унинг узатиш пайтидаги фиат эквиваленти. Техник далилларни иштирокчилар ва гувоҳларнинг кўрсатмалари, тезкор-қидирув тадбирлари натижалари ва ишнинг бошқа материаллари билан мантиқий боғлаш муҳимдир.

Криптоактивлар ҳаракати тўғрисидаги маълумотномаларни тайёрлаш алоҳида эҳтиёткорликни талаб қилади. Маълумотномада криптовалютанинг пора берувчи томонидан сотиб олинишдан тортиб, олувчи томонидан фиат пулларга якуний конвертациясигача бўлган ҳаракатининг тўлиқ тасвири акс эттирилиши керак. Фойдаланилган криптовалюта биржалари, оралиқ ҳамёнлар, микс-сервислар ва транзакция изларини яшириш учун қўлланилган бошқа воситалар тўғрисидаги маълумотларни киритиш зарур. Маълумотнома техник ахборотни идрок этишни енгиллаштирадиган кўргазмали схемалар ва диаграммалар билан бирга бўлиши керак.

Процесс иштирокчилари учун материалларни шакллантириш қўшимча маълумотномаларни яратишни талаб қилади. Иш материалларида қўлланилган техник атамалар глоссарийси, эксперт хулосаларига тушунтириш хатлари, крипто-активлар ҳаракатини акс эттирувчи схема ва инфографикалар тайёрланиши мақсадга

мувофиқ. Техник далилларнинг ҳар бир блоки учун уларнинг иш ҳолатларини аниқлашдаги аҳамиятини тушунтирувчи қисқача аннотация тузилиши керак.

Айбланувчи ва ҳимоячини иш материаллари билан таништириш рақамли далилларнинг катта ҳажми мавжудлигини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилиши керак. Электрон материалларни тўлақонли ўрганиш имкониятини таъминлаш - зарур дастурий таъминотга эга компьютер техникаси, техник масалалар бўйича маслаҳатлар бериш учун мутахассис билан таъминлаш зарур. Барча электрон материаллар асл ҳолида ўрганиш учун мавжуд бўлиши, уларнинг ҳақиқийлиги ва яхлитлигини текшириш имконияти бўлиши керак.

Терговни якунлаш босқичида ашёвий далиллар билан ишлаш уларни тартибга солиш, ўраш ва сақлашни таъминлашни ўз ичига олади. Электрон ахборот ташувчилар уларга шикаст етказилишини ёки улардан рухсатсиз фойдаланишни истисно этадиган шароитларда сақланиши керак. Ашёвий далил сифатида тан олинган крипто-активлар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг фойдаланилиши чекланган махсус ҳамёнларида бўлиши керак. Ҳар бир ашёвий далилга унинг техник тавсифи ва иш учун аҳамияти баён этилган маълумотнома илова қилинади. Кузатув ҳужжатларида терговнинг техник хусусиятлари батафсил тавсифланган бўлиши керак. Уларда рақамли далилларни олиш ва тадқиқ қилишнинг барча қўлланилган усуллари, қўлланилган дастурий таъминот ва ускуналар, электрон маълумотларнинг хавфсизлигини таъминлаш усуллари акс эттирилади. Криптовалюта операциялари бўйича экспертиза ва тадқиқотларни ўтказишда қўлланилган методикаларни тавсифлашга алоҳида эътибор қаратилган.

Юқорида келтирилган тавсиялар бундай жиноятларни тергов қилиш амалиётининг ҳозирги ҳолатини акс эттиради ва криптоактивлар соҳасидаги технологияларнинг доимий ривожланишини ҳисобга олади. Шу билан бирга, терговчилар ушбу соҳадаги билимларини мунтазам равишда янгилаб боришлари ва коррупция схемаларида рақамли активлардан фойдаланишнинг янги усуллари пайдо бўлишига тайёр бўлишлари керак. Шунингдек, бундай жиноятларнинг трансчегаравий хусусияти ва криптовалюталардан фойдаланишнинг глобал миқёсини ҳисобга олган ҳолда, уларни тергов қилишда халқаро ҳамкорлик ва тажриба алмашиш муҳимлигини таъкидлаш лозим.

Хулоса қилиб айтганда, криптоактивлар билан пора олишни исботлаш жараёни анъанавий пора олиш жиноятларини исботлашдан фарқ қилади ва ўзига хос ёндашувни талаб этади. Ушбу соҳада илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш, амалий тажрибани умумлаштириш ва ҳуқуқий базани такомиллаштириш долзарб масала бўлиб қолмоқда.